

* Η ΛΥΣΣΟΜΥΓΑ *

Ἐν Ἄργει μερικαὶ γραῖαι τὴν 14 Ἰουνίου, ἑορτὴν τοῦ προφήτου Ἐλισσαίου (ἁγίου Λισσαίου ὡς τὸν λέγουν) ἐξέροχονται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ συλλέγουσιν ἀπὸ τῶν θάμνων καὶ τὰ φυτὰ ἐν ἔντομον πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, διότι μετὰ τὴν ἀνατολὴν πετῶ καὶ δυσκόλως γίνεται ἡ συλλογὴ του· τὸ ὀνομάζουσι δὲ λ υ σ σ ὀ μ υ γ α. Διὰ τῆς λ υ σ σ ὀ μ υ γ α ταύτης πιστεύουν ὅτι θεραπεύεται ἡ νόσος λύσσα. Ἀφοῦ δὲ συλλέξη ὕσας εὖρη ἢ ὕσας θέλη ἢ συλλέκτρια, κάθεται εἰς ἕν μέρος καὶ λέγει τὸ «Πάτερ ἡμῶν»· εἰς ἐκάστην δὲ λέξιν τούτου κόπτει ἀνὰ μίαν κεφαλὴν τοῦ ἔντομον, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπορρίπτει, διότι μόνον τὸ σῶμα χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου. Ἄν δὲ τύχη τὰ συλλεχθέντα ἔντομα νὰ εἶναι περισσότερα τῶν λέξεων τοῦ «Πάτερ ἡμῶν» τότε ἐπαναλαμβάνεται τοῦτο ἐξ ἀρχῆς. Κατόπιν τὰ θέτει ὅλα μαζὶ εἰς ἕν μικρὸν σακκούλακι διὰ νὰ ξηρανθοῦν καὶ τὸ μεταχειρίζεται εἰς τὸ διάστημα τοῦ ἔτους, ὡσάκις τύχη ἀνάγκη πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου ἢ ζῴου, δηχθέντος ὑπὸ λυσσῶντος κινός.

Εἰς τὸν ἀσθενῆ δίδεται τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος τῆς λυσσόμυγας τριμμένων εἰς κόνιν ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος, τὸ ὅποσον ἡ λυσσώμενος θὰ πίνη εἰς τρεῖς φορὰς, ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Ὀλίγην ὥραν μετὰ ἐκάστην λήψιν αὐτοῦ αἰσθάνεται μεγάλην στενοχωρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνακουφίζεται ὅταν οὐρήσῃ, τὸ οὔρον δὲ αὐτὸ εἶναι ἀναμεμιγμένον μὲ αἷμα, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγεται, ὅτι φαίνονται καὶ μικροὶ σκώληκες.

Κατόπιν ὁ ἀσθενὴς αἰσθάνεται μεγάλην διάθεσιν πρὸς ὕπνον καὶ κοιμᾶται ἐπὶ πολλὰς ὥρας, ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ τὸ νερὸ μὲ τὴν λυσσόμυγα. Ἄν δὲ πράγματι ἔχη δηχθῆ ἀπὸ λυσσῶντα κύρια, θὰ παρουσιασθῶν κάτωθεν τῆς γλώσσης του τρεῖς ἕως τέσσαρες φουσαλλίδες πλήρεις μαύρου αἵματος, τὰς ὁποίας τοῦ κόπτουν μὲ ξυράφι. Εἶναι δὲ τότε ἀνάγκη νὰ πίνη ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα, καθημερινῶς ἕνα ποτήριον πλήρες ἀπὸ ζῶμον σ π α ρ α γ γ ὀ ρ ι ζ α ς, β α τ ὀ ρ ι ζ α ς καὶ κ α λ α μ ὀ ρ ι ζ α ς, αἱ ὁποῖαι βράζονται ὁμοῦ εἰς τὸ ἴδιον δοχεῖον. Μετὰ δὲ τὴν θεραπείαν ταύτην εἶναι ἀπαραίτητον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας νὰ τρώγῃ ὁ ἀσθενὴς καθαρὰν τροφήν καὶ ν' ἀποφεύγῃ τ' ἄλμυρά. Τῆς λυσσόμυγας ὀλόκληρον τὸ σῶμα τριμμένον εἰς κόνιν δίδεται εἰς τὰ ζῶα (κύνας, βόας, ἵππους, πρόβατα κτλ.) ὅταν ἔχουν ταῦτα δηχθῆ ὑπὸ ἄλλων λυσσῶντων ζῴων, συγχρόνως δὲ μὲ ἕνα καρφὶ πυρακιωμένον τὰ καίουν εἰς τὸ μέτωπον, εἰς τὴν πάλαν, ὡς λέγουν οἱ Ἄργεῖοι τὸ μέτωπον.

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 507—510,

Πάντα τ' ἀνωτέρω ἔγραφα ὡς τὰ ἤκουσα ἀπὸ τὴν ἐν Ἄργει Βασιλικὴν Χρυσικοπούλου μαῖαν, γνωστὴν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἄντριανούλαια ἢ μαμμὴ, ἡ ὁποία εἰς πολλοὺς ἔδωκε τὴν λυσσόμυγα καὶ εἶδαν καλὸ, ὡς λέγει. Τὸν τρόπον τῆς συλλογῆς καὶ τῆς θεραπείας ἔμαθε ἀπὸ τὴν γενέ της γριὰ Κορόζαινα, ἣτις ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐθεράπευσε καὶ ἓνα Ἄγα ἄσθενήσαντα ἐκ λύσσης· οὗτος μετὰ τὴν θεραπείαν του «τῆς ἔδωκε μιὰ φοῦχτα γρόσια, καὶ ἔβγαλε καὶ διαταγὴ ἔς τοὺς Τούρκους νὰ μὴ κάνουν ποτὲ κονάκι ἔς τῆς Κορόζαινας τὸ σπίτι».

Π. Δ. Σεφερλῆς

Ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἀξιολογώτατης ἀνακοινώσεως αὐτοῦ, ὁ κ. Σεφερλῆς συναπέστειλε καὶ ἔντομά τινα τῶν χρησιμευόντων πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἓνα ἐξετασθῶσιν. Ἰπέβαλον δὲ ταῦτα εἰς τὸν φίλον συνάδελφον καθηγητὴν τῆς ζωολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ν. Χ. Ἀποστολίδην, ὁ ὁποῖος προφρόνως ὑπέεικον εἰς τὴν παράκλησίν μου ἐξηκρίθωσε τὸ εἶδος αὐτῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπομένῃς ἐπιστολῆς:

Φίλιτά μοι

Τ' ἀποσταλέντα μοι πρὸς καθυστάθην ἔντομα εἶναι κολεόπτερα: ἐκ τούτων δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος *Lyctus trimaculatus* Fabr. καὶ ἓν εἰς τὸ γένος *Mylabris floralis* Fall. — *Eusstiné* Pan. Κοινὰ ὀνόματα εἰς ταῦτα δὲν γνωρίζομεν καὶ μεγάλως θὰ εὐχαριστηθῶ ἂν μὲ πληροφορήσητε εἰς ποῖον μῆκος ὀνομάζονται *Λυσσόμυγαις*.

Ἡ *Mylabris floralis* ὡς ἐπέχουσα ποσότητά τινα κανθαριδίνης χρησιμοποιεῖται δι' ἐκδόρια, ἰδίᾳ ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνθυμουμαι μάλιστα καὶ περιπτωσίαν τινα δηλητηριάσεως γενομένης ἐν Τριπόλει τὸ 1893 διὰ τῆς δόσεως κόνεως *Mylabris*, ἐν ἣ ἀνεῦθρον, κατὰ παράκλησιν τοῦ κ. Δαμβέρογῃ τοῦ ἀναλύσαντος τὴν κόνην, τεμίχια τῶν ἐλύτρων *Μυλαβρίδος* λίαν καταφανῆ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Δεκεμβρίου 1910

Μετ' ἀγάπης καὶ τιμῆς
Ν. Χ. Ἀποστολίδης

Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος οἱ λεγόμενοι *ξελυσσαχιῆδες* ¹⁾ ἐπαγγέλλονται ὅτι δύνανται νὰ θεραπεύωσι τὴν λύσσαν ²⁾ καὶ σήμερον ἀκόμη προστρέχουσιν εἰς αὐτοὺς οἱ λυσσόδηκτοι, ὅσοι ἀδυνατοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας, ὅπως ὑπο-

1) [Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων λέγονται *λυσσαραῖοι* καὶ *λυσσαρίναις* (Λαογρ. Γ', 257)].

2) [Ἐν Κύπρῳ ἀντὶ ἄλλης θεραπείας γίνεται ὁ λεγόμενος «*σκυλόγαμος*». Περὶ τοῦ εἴθιμου τούτου βλ. *Ohnefalsch-Richter* Griech. Sitten u. Gebräuche auf Cypern σ. 246 κέ.]].

βληθῶσιν εἰς τακτικὴν θεραπείαν ἐν τῷ Λυσσιατρείῳ. Ἄλλὰ συνήθως τὸ φάρμακον αὐτῶν τηροῦσι μυστικόν, γενικῶς δ' ὅμως πιστεύεται ὅτι τοῦτο εἶναι βοτάνη τις, καλουμένη *λυσσόχορτο* ¹⁾. Ὅτι δ' ὅμως ἀντὶ βοτάνης γίνεται, ὡς ἐν Ἄργει, καὶ ἀλλαχοῦ χρήσις πρὸς θεραπείαν τῆς κόνεως ἐντόμων, μανθάνομεν ἐκ σημειώσεως, ἣν ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος Ἑστίας, ἔθεσεν εἰς τὸ διήγημα τοῦ Δ. Βικέλα «ὁ λυσσασμένος», ἐν ᾧ ἐμνημονεύετο τὸ *λυσσόχορτο*, ὡς μυστικὸν τῶν καλογῆρων τῆς Φανερωμένης. «Τὸ φάρμακον τῶν μοναχῶν τῆς Σαλαμίνας κατὰ τῶν λυσοδηκτῶν, λέγει ὁ γράψας τὴν σημείωσιν ταύτην (πιθανῶς ὁ Θ. Χελδράιχ), εἶναι μίγμα κόνεων ἐκ τῶν κολεοπτέρων ἐντόμων *μυλαβοιδῶν* (*Mylabris*) καὶ τῆς ῥίζης τοῦ φυτοῦ *cynanchum erectum*, ἀνήκοντος εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν ἀσκληπιαδῶν... ὁπερ κοινῶς λέγεται *ψόφιος* ἢ *λυσσόχορτο* ²⁾). Ὁ Χελδράιχ ἐπίσης λέγει ἀλλαχοῦ ³⁾ ὅτι ἡ ῥίζα τῆς κιονούρας τῆς ὀρθοφυοῦς (κοινῶς *ψόφιος*), ἣν ταυτίζει πρὸς τὸ *κύναγχον* τοῦ Δισκοριδίου, «εἶναι ἐν τῶν συστατικῶν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Σαλαμίनि μονῆς τῆς Φανερωμένης παρασκευαζομένου φαρμάκου πρὸς τὴν λύσσαν». Ἄλλ' ἡ ὄνυμασία *λυσσόχορτο* εἶναι κοινὴ καὶ εἰς ἄλλα φυτά, ὡς δ' ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ ταύτης, τὰ φυτὰ ταῦτα πιστεύει ὁ λαὸς ὅτι θεραπεύουσι τὴν λύσσαν. Ἐν τῷ ὄρει Χελμῷ *λυσσόχορτο* λέγεται ἢ *Digitalis ferruginea* L. ⁴⁾. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Ν. Μανδρακίγια λοχαγοῦ (1891), τὸ *λυσσόχορτο* εἶναι βότανον εὐρισκόμενον ἐν Ἀργεῖ, ἐν Κάτω Τσέρεση καὶ Ἀπάνω Τσέρεση, ἐν ρεύματι πλησίον τοῦ λιμένος. Ἐν Ἀρεοπόλει τῆς Μάκρας ἐπιμαρτυρεῖται ὅτι τὸ ἄνθος τῶν ὀσφίων εἰς τὸν στέμονα σκύλου ὁ καρπὸς τοῦ, ὅμοιος πρὸς ψασύλιον, κισσανίζεσθαι, γίνεται κόνις καὶ δίδεται ὀλιγίστη εἰς τὸν πάσχοντα. Τὰ δὲ φύλλα τοῦ εἶδονται εἰς τὰ ζῶα διὰ νὰ μὴ τὰ πιάνη ἢ λύσσα. Ὁμοιάζουν δὲ τὰ φύλλα μὲν τοῦ κισσοῦ καὶ τριδόμενα ἔχουν λεπτὴν ὁσμὴν μόσχου.—Τοῦ φυτοῦ *Psoralea bituminosa* L. φέρονται παρὰ *Langkavel* ⁵⁾ ὀνόματα *λυσσαμάμουδον*, *λυσσαμαμοῦδιν*, *λυσσαμίμουδον*, ἐξ ὧν ὑπεμφαίνεται ὅτι ὑπῆρχε δοξασία ὅτι χρησιμεύει πρὸς θεραπείαν τῆς λύσσης, ἢ ὅτι ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἔντομον δι' οὗ θεραπεύεται ἡ λύσσα. Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς διάφορα φυτὰ ὑπετίθεντο ἔχοντα ἰαματικὴν δύναμιν πρὸς τὴν λύσσαν. Τὸ ἄλυsson αὐτὸ τὸ ὄνομα ὑποδεικνύει ὡς θεραπευτὸν τὴν λύσσαν. «Δοκεῖ δέ, λέγει ὁ Δισκοριδῆς (π. ὕλης ἱατρ. Γ 105 τ. I σ. 444 Kuhn), καὶ λύσσαν κυνὸς ἴσθαι συγκοπὴν ἐδέσματος καὶ δοθέν» ⁶⁾. Ὁμοία ὀνόματα ἔχουσι καὶ ἄλλα: γλῶσσα. Γαλλιστί *passerage*

1) [Ἐν ἀθηναϊκῷ λεξικῷ ἀναφέρεται καὶ «*λυσσακόκαλο*, ἱατρικὸν κατὰ τῆς λύσσης» (Δίπυλον 1912 σ. 46), οὐδὲν ὅμως πέραν τούτου μάς πληροφορεῖ ὁ συντάκτης αὐτοῦ]].

2) Ἑστία 1877 τ. Δ' σ. 774.

3) Ἐγκυκλοπαιδ. λεξικόν [[Μπάρτ]] λ. *κύναγχον* (τ. Δ' σ. 888).

4) Σπ. Μηλιαράκης ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Πανεπιστ. Δ' σ. 302.

5) *Langkavel* Botanik d. späteren Griechen σ. 3.

6) Ὁ Δισκοριδῆς ἀναφέρει τοῦτο ὡς δημόδη δοξασίαν διότι ἀλλαχοῦ (περὶ ἰσοδύλ. 2 τ. II σ. 60 κέ.) διαλαμβάνων περὶ τῆς θεραπείας τῆς λύσσης ἀποφεύγει νὰ μνημονεύσῃ τὰ δεισιδαίμονα θεραπευτικὰ μέσα.

(ἀρχ. γαλλ. passeraige) ἢ chasserage λέγεται τὸ λεπίδιον τὸ πλατύφυλλον (*Lepidium latifolium* L.) ¹⁾, καὶ passage de jardin τὸ κάρδαμον (*Lepidium sativum* L.) ²⁾. Ἐν τῇ Βαλλωνικῇ διαλέκτῳ yèp d' arèdj = λυσσόχορτο λέγεται τὸ ἄλυsson τὸ πετραῖον (*Alyssum saxatile* L.) ³⁾. Ἰσπανιστὶ yerba de la rabia (λυσσόχορτο) τὸ *Alyssum calycinum* L., τὸ αὐτὸ δὲ ἀραβιστὶ modhib el keleb ἤτοι τὸ ἀπομακρόνον τὴν λύσσαν ⁴⁾.

Ἐν Ἄργει, ὡς ἀναφέρει ἡ ἀνωτέρω ἀνακοίνωσις, πρὸς θεραπείαν τοῦ λυσοδῆκτου κόπτουσι διὰ ξυραφίου τὰς πλήρεις αἵματος φυσαλλίδας, αἵτινες παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἀναφέρεται πιθανώτατα εἰς τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν ⁵⁾ ὅτι σκώληξ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ἦτο ὁ προξενὼν τὴν νόσον· διειτηρεῖτο δ' ἡ δοξασία αὕτη καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους ⁶⁾. Ὁ Βυζαντινὸς Δημήτριος ὁ Πεπαγωμένος προσπαθῶν νὰ παραστήσῃ εὐλογοφανές τὸ πρᾶγμα λέγει, ὅτι ἐν τῇ κάτω μέρει τῆς γλώσσης τοῦ λυσσῶντος κυνὸς γίνεται εἶδος εἰς ἐκτύπωμα σκώληκος, ὅμοιον νεύρῳ λευκῇ, ὅπερ πρέπει ν' ἀποκοπῇ ἐκ τῆς γλώσσης, ὅπως θεραπευθῇ ὁ κύων ⁷⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) *Eug. Rolland* Flore populaire, Par. 1899 τ. II σ. 118.

2) Ἀὐτ. σ. 115. Ὁ *Littre* (Dictionn. de la langue française λ. passeraige) φέρει συνταγὰς ἐκ Γάλλων συγγραφέων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἐχοῦσας καὶ τὴν βοτάνην ταύτην ὡς συστατικὸν φαρμάκων τῆς λύσσης.

3) *Bulletin de Folklore*, Liège 1893 τ. II σ. 119.

4) *Rolland* ἐνθ. ἀν. σ. 98.

5) *Plin.* N. H. 29, 5, 32.

6) *Grimm* Deutsche Mytholog. 4 ἐκδ. σ. 973.

7) *Κυνοσόφιον* 9 (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰλιανοῦ ὑπὸ Hercher τ. II σ. 590).